

Б. П. Лазоренко

АСОЦІАЛЬНІ ПРАКТИКИ ЖИТТЕКОНСТРУЮВАННЯ ПРОБЛЕМНОЇ МОЛОДІ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Показано трансформацію безпосередності міжпоколінної передачі життєвого досвіду в інформаційному суспільстві. Визначено принципи формування в цих умовах асоціальних практик проблемної молоді: суперечливої тотожності та протилежності, ескалації ефективності. З'ясовано функції цих практик у життєконструюванні особистості: програмність, циклічність, компульсивність, матричність. Визначено асоціальні практики проблемної молоді: нехтування, насильства, вимагання, споживацтва, шахрайства, використання та уникнення.

Ключові слова: інформаційне суспільство, проблемна молодь, асоціальні практики, життєконструювання.

Проблема. Дослідниками проведена значна робота для з'ясування природи та соціально-психологічних механізмів відтворення і поширення асоціальної поведінки проблемної молоді, особливостей її психокорекції, реабілітації і ресоціалізації [3; 4]. Проте ефективність протидії поширенню асоціальної поведінки проблемної молоді в умовах інформаційного суспільства потребує подальшого дослідження та суттєвого вдосконалення [2]. Завдяки проведеним соціально-психологічним дослідженням визначено, що ця поведінка зумовлюється асоціальними практиками, які, власне, і становлять основу цієї поведінки [5]. Інформаційне суспільство трансформує міжпоколінні зв'язки та суттєво впливає на передачу життєвого досвіду.

Мета статті: з'ясування впливу інформаційного суспільства на сприйняття проблемною молоддю життєвого досвіду старшого покоління, визначення асоціальних практик життєконструювання цієї молоді та їх функцій у сучасних умовах.

Розвиток інформаційного суспільства створює нові умови для життєдіяльності проблемної молоді. Завдяки новітнім засобам соціальної комунікації проблемна молодь має широкі можливості для залучення до інформаційних ресурсів людського досвіду, міжособистісного спілкування та поширення різнобічної інформації. Разом з тим з'ясувався дещо парадоксальний характер впливу сучасного інформаційного суспільства на міжпоколінні зв'язки, взаємозв'язок молоді і дорослих, батьків і дітей, сприйняття та опанування молоддю життєвого досвіду попередніх поколінь. З одного боку, сучасне суспільство створює можливості для привласнення молоддю надбань попередніх поколінь. З другого боку, інформація про цей досвід часто є супереч-

ливою, обмеженою, неточною з огляду на сучасність і перебуває у процесі постійної трансформації та оновлення.

Тому часто знання і досвід минулих поколінь та безпосередній батьківський досвід сприймаються молоддю як застарілі, такі, що не відповідають вимогам сучасного життя. Своєрідним відображенням цього є сленгові такі терміни для позначення батьків у молодіжному спілкуванні, як “стара, старий”, “предки”. У такий спосіб у сучасному інформаційному суспільстві трансформується традиція безпосередньої міжпоколінної спадковості у передачі життєвого досвіду. Цей феномен потрібно враховувати у профілактиці негативних явищ у молодіжному середовищі.

Втрата довіри дітей до батьків, молоді – до дорослих спонукає молодих людей до самостійного конструювання власного життя, спираючись на ту інформацію, яку надають їм новітні засоби комунікації, а також на досвід однолітків та життєвий досвід більш старшої молоді.

Це більшою мірою змушена покладатися на саму себе та своє молодіжне оточення проблемна молодь із числа “соціальних сиріт”, батьки якої ведуть асоціальний чи кримінальний спосіб життя. Тому важко сказати, що є більш корисним для цієї молоді – наявність чи втрата зв’язку з батьками. Внаслідок цього відбуваються суттєві зміни в особистісному життєконструюванні молодих людей. Асоціальні практики стимулюють відповідну їх поведінку, яка призводить до поширення негативних явищ у молодіжному середовищі, таких як зловживання алкоголем, наркотиками, розповсюдження ВІЛ-інфекції та інших ІПСШ. За умови вкорінення та поглиблення цих практик молодь стає девіантною та делінквентною, а її спосіб життя набуває характеру “порочної практики”.

У зв’язку з цим проведення ефективної профілактичної роботи в сучасному інформаційному суспільстві щодо негативних явищ у молодіжному середовищі потребує поглибленого вивчення специфіки життєконструювання проблемної молоді в умовах впливу на її поведінку асоціальних практик.

В аналізі практик життєконструювання проблемної особистості ми спираємось на розробки та концептуальні визначення поняття практик, що сформульовані у працях Т. М. Титаренко [6]. Услід за автором під практиками ми розуміємо повторювані акти конструювання життя, що акумулюють набутий особистістю життєвий досвід її взаємодії із соціумом. Практики не є незмінними. В результаті перебігу та вирішення кризових життєвих ситуацій вони можуть трансформуватись. Це створює передумови для використання цього концепту у діагностичній та психокорекційній роботі із проблемною молоддю, яка стає на шлях зміни способу свого життя і починає новий етап свідомого особистісного життєконструювання, та підстави для надій на підвищення ефективності цієї роботи.

Під життєконструюванням проблемної молоді ми розуміємо побудову певного фрагменту власного життя в соціумі, спираючись на доступні ресурси цього соціуму за умови трансформації або ж втрати безпосередніх родинних зв'язків.

Асоціальні практики особистісного життєконструювання проблемної молоді ми розглядаємо як усталений спосіб функціонування особистості в різних сферах життя щодо задоволення своїх потреб, у процесі якого вона відтворює і створює себе і свій життєвий світ у спосіб, який суперечить правовим та моральним суспільним нормам.

Для визначення специфіки асоціальних практик проблемної молоді доцільно, на нашу думку, з'ясувати основні принципи їх утворення та визначити їх характерні функції.

За нашими дослідженнями, асоціальні практики формуються у підлітковому віці як діяльна практична вимога з боку молодої людини як особистості до батьківської уваги, сприйняття та любові. При цьому молода людина ідентифікує себе із певною частиною суперечливих батьківських настанов і практик життя, з життєвими позиціями своїх дідусів та бабусь, які мали вплив на їх батьків, та з фігурами значущих членів родини, до яких свідомо чи несвідомо виявляли сприйняття та любов їхні батьки. В подальшому вона проектує і переносить свої стосунки із вказаними фігурами на соціальне оточення, відшукуючи серед них тих, хто практикує відповідні їм асиметрично доповнюючі практики. Зазвичай молода людина формує свої практики за принципами суперечливої тотожності (“живу, як ви навчили”), суперечливої протилежності (“навпаки”) щодо батьківських практик і ескалації ефективності своїх асоціальних практик (“чим гірше, тим краще”), домагаючись у такий спосіб отримати необхідні їй увагу і сприйняття.

В аналізі життєдіяльності проблемної молоді слід розрізнити асоціальну поведінку і асоціальні практики. При цьому ті чи інші практики є основою для певних форм поведінки. Поведінка регулюється особистістю, її самосвідомістю, її метою забезпечити відповідність життєдіяльності людини її цілям. Практика спрямовується смислом, базовими цінностями особистості. Поведінка має відносно лінійний характер, орієнтований на реалізацію цілей і досягнення результатів, а практики відповідають за повторюваність, відносну циклічність життєдіяльності. Вони забезпечують смислову спрямованість та збереження саме такого патерну поведінки, перш за все її цілісності як необхідної умови збереження життєздатності проблемної особистості. Асоціальна практика як процес є певною програмою, яка має свою структуру, наміри, мотивації, цінності, характеризується технологічним способом діяльності (набором операцій), результатом.

Оскільки асоціальні практики формуються у безпосередній взаємодії із батьківськими практиками, вони зумовлені ними і залежні від них. Понад те, ці родинні практики забезпечують зворотний зв'язок,

циклічність асоціальних практики і сталість усієї системи життєдіяльності проблемної особистості. Асоціальна практика в цьому сенсі є відповідною формою залежності і безпосередньо реалізує цю залежність внутрішньо, стосовно себе (вірність собі) і зовнішньо – стосовно співзалежних (вірність, лояльність до власної системи і її частин).

Практики є особливими формами діяльності, які реалізують специфічні функції, якими вони відрізняються від форм поведінки. Основною серед них є *забезпечення власної цілісності, циклічності, повторюваності* за рахунок зворотного зв'язку, “повернення на круги своя”. Завдяки цьому асоціальна практика забезпечує сталість і цілісність життєконструювання проблемної молоді.

Наступна особливість асоціальних практик – це їх *смилова визначеність*, яка полягає у забезпеченні смислової і змістової єдності із системою, до якої вона належить, а також відносна єдність і розбіжність технологічного і ціннісного смислу практики. Одна і та ж форма діяльності, залежно від її смислу, характеру включеності у систему, до якої вона належить, її ціннісного спрямування, може бути просто поведінкою чи асоціальною практикою. Наприклад, збір коштів на підтримку актуальної громадянської акції від імені шановної громадської організації може бути шахрайством, “розводом”, якщо молода людина у такий спосіб збирає гроші для задоволення власних потреб у наркотичних речовинах, а за умови передачі і використання цих коштів за призначенням, навпаки, – однією із форм фіндрайзингу. У зв'язку з цим соціальні чи асоціальні практики технологічно можуть бути ідентичними, але протилежними за своїм ціннісним змістом, функцією і смисловою спрямованістю.

До важливих функцій асоціальних практик слід віднести також їх *програмість* (забезпечення способу життєконструювання особистості, її життєвого шляху і кінцевого результату) реалізації життєвого сценарію у сенсі транзактного аналізу Е. Берна.

Інша важлива функція практик – їх *компульсивність, специфічна примусовість до виконання*, зумовлена відповідними ідентифікаціями, які забезпечують ефективність асоціальних практик та взаємозалежність із родинними практиками. Навіть коли молода людина знає, що вона робить щось погане з огляду на панівні соціальні норми і правила і навіть намагається щось змінити, вона все одно у той чи інший спосіб повертається до реалізації своїх практик (за умови, якщо не відбулася трансформація самої базової практики та пов'язаних із нею життєвих смислів та цінностей).

Асоціальним практикам притаманна також *матричність* – передача і відтворення власної системи шляхом залучення і передачі її базових цінностей і технологічних прийомів іншим представникам проблемної молоді. Саме ця функція відповідає за наслідування та поширення негативних явищ у молодіжному середовищі.

Асоціальні практики проблемної молоді доцільно поділяти на модельні, замісні (або похідні від предметно-практичних практик або як їх вербально/невербальне упередження – жести, міміка) і власне практики предметно-практичні. Так, ті чи інші погрози, вербальне та невербальне негативне ставлення, несприйняття, обмовлення однієї людини іншою у певних межах можна віднести до замісної соціально-психологічної практики. У визначених межах вона може не містити в собі порушення закону і не передбачати притягнення до юридичної відповідальності. Навпаки, систематична і навіть поодинокі реалізація цих погроз і намірів стосовно інших людей у відповідних діях стає реальною предметною практикою, що підлягає юридичній оцінці і передбачає належне покарання.

Спираючись на попередні дослідження, в якості основних соціально-психологічних практик життєконструювання проблемної особистості, яка виховується у сім'ї, можна вважати практики суперечливої компенсаторної адаптації до існуючих конфліктних стосунків сімейного оточення, які конкретизуються через практики взаємозалежності і взаємовиключення, залежність і співзалежність, взаємне особистісне витіснення батьками і дітьми один одного і взаємне уникнення. Відпрацьовані в сімейному оточенні, ці практики переносяться у середовище молодіжних субкультур і соціальних стосунків з іншими членами суспільства. Для молоді, яка більшою мірою втратила зв'язки з батьками, притаманні практики вимагання і споживацтва, які органічно доповнюються практиками потакання і утриманства з боку їх соціального оточення. Разом вони утворюють “порочні кола” прямих і зворотних зв'язків співзалежності [4].

Соціально-психологічний аналіз кримінальної поведінки девіантної молоді та її зв'язків із близьким родинним оточенням дозволяє заглибитись у світ практик життєконструювання проблемної молоді, створює нові можливості для з'ясування їх репертуарної різноманітності. Сутнісний взаємозв'язок цих практик із їх соціальними доповненнями, в свою чергу, розширює розуміння умов їх сталості й повторюваності.

Розглядаючи проблемну молодь з огляду на поширеність у її середовищі асоціальних практик і деструктивності впливу цих практик на її особистісне життєконструювання, особливу увагу слід приділяти наркозалежній молоді. Ця молодь найбільшою мірою концентрує асоціальні практики молодіжного середовища. Це передусім реалізації молоддю своїх бажань і потреб шляхом систематичного зневажання закону, моральних норм, прав та інтересів оточення.

Асоціальна поведінка наркозалежної молоді зумовлюється психічними станами наркотичного сп'яніння, відміною соціального контролю особистості. Наркотичні стани, своєю чергою, створюють соціально-психологічні передумови для виникнення і реалізації інших

форм асоціальної, злочинної поведінки. До них належать участь у наркобізнесі; крадіжки та збут державного і приватного майна, а також систематичні шахрайство, розбій і грабїж, скоєння злочинів проти життя та здоров'я громадян. Крім того, це практики сексбізнесу, які призводять до поширення ІПСШ, в тому числі ВІЛ-інфекції.

Аналіз цієї поведінки з огляду на її соціально-психологічний зміст дає змогу виявити певні форми асоціальних практик проблемної молоді і розширити за рахунок цього їх загальний репертуар. Насперед це практика нехтування соціальними правовими і моральними нормами, їх знецінення і надання цінності власним субкультурним нормам і правилам. За даними проведеного аналізу, найбільш поширеними асоціальними практиками є практики насильства, шахрайства, використання, уникнення.

Встановити характер, зміст та особливості цих практик допомагає порівняння їх з іншими формами особистісного життєконструювання. Так, основна функція практики насильства (“прогнати під себе”, “нагнути”) корелює із вимагальницьким соціально-психологічним механізмом. Практиці шахрайства (“розвести”, “кинути”) відповідає соціально-психологічний механізм завченої безпорадності. Практика нехтування функціонально подібна до механізму ігнорування. Практика використання корелює із споживацьким механізмом. Її зміст доповнюють також вартісний механізм трансформації сексуального потенціалу в персональний капітал, що реалізується молоддю у практиках сексбізнесу, та механізм узалежнення іншої молоді для її використання у примусовій праці, наприклад у сфері наркобізнесу.

Самі практики особистісного життєконструювання, на нашу думку, не є довільним набором способів життєдіяльності. Особистість організує їх у певну систему, життєвий сценарій у сенсі ТА Е. Берна [1], який конкретизується у концепції сценарних ігор Е. Берна. Авторські наративні життєві історії надають певного репертуару таких сценаріїв, які здебільшого не усвідомлюються проблемною молоддю. Життєві сценарії конкретизуються певними іграми. Особливо небезпечними серед них є такі, що ведуть у місця позбавлення волі та до суїциду (оскільки стають основою відповідних асоціальних практик). Ці життєві сценарії мають свої кореляти у сюжетах художніх творів, їх прообрази і архетипові форми відображення у фольклорі, казках та міфах.

Корисним для тлумачення практик як форм асоціального особистісного життєконструювання є також концепт деструктивних сімейно-родових динамік Б. Хеллінгера [7]. Під динаміками ми розуміємо стереотипні взаємозв'язки і взаємодії між визначеними структурними позиціями сімейно-родової системи, які зумовлюють специфіку її функціонування. Ці динаміки зумовлені механізмами ідентифікації і

заміщення проблемною особистістю важливих виключених із неусвідомленої сімейно-родової системи родичів, котрі, як правило, вели асоціальний спосіб життя. Особи, що потрапляють на ці позиції несвідомо, ідентифікуються з ними і відтворюють у своєму житті ці взаємодії часто всупереч своїм свідомим намірам та настановам. На нашу думку, ці динаміки поглиблюють розуміння асоціальних практик, розкривають механізми їх формування, функціонування та психокорекційної трансформації.

Негативні життєві сценарії, типи особистості, неусвідомлювані динаміки не є незмінними. Вони можуть трансформуватись у процесі психокорекційних впливів методами, які відпрацьовані у ТА Є. Берна, у моделюванні та корекції несвідомих образів сімейно-родових систем за Б. Хеллінгером та за допомогою інших традиційних і сучасних корекційних технологій.

Для більш глибокого розуміння характеру функціонування асоціальних практик важливим є їх сприйняття не тільки у контексті їх безпосередньої спрямованості, але й у зв'язку із асиметричними практиками, що їх доповнюють і без яких вони не можуть існувати. Мова йде про первинні практики батьківського оточення, завдяки яким формувались ті чи інші асоціальні практики проблемної молоді. В подальшому завдяки механізмам переносу і проєкції проблемна молодь шукає і знаходить у соціальному середовищі подібні і такі, що доповнюють свої аналоги власних сімейних практик, та ефективно використовує їх для реалізації свого способу життя. Так, асиметричним доповненням до практики нехтування є практика егоцентризму. Практику уникнення доповнює практика надмірної опіки. Для практики насильства комплементарною є практика жертвності, потакання. Комплементарною до споживацької практики є практика утриманства, а для практики шахрайства – довірливої безпорадності.

Виховні впливи з боку батьків і представників суспільних установ і організацій з метою відмови від цих практик, як правило, сприймаються проблемною молоддю як посягання на її свободу і самобутність. Неєфективність зовнішніх психокорекційних впливів у спробах трансформувати асоціальні практики проблемної молоді може бути зумовлена неврахуванням їх внутрішнього зворотного зв'язку з боку їх асиметричного родинного доповнення. Рецидиви повернення до старих асоціальних практик після проходження процесу ресоціалізації (якщо ці практики не зазнали сутнісної трансформації) виникає тоді, коли молода людина потрапляє у попереднє середовище, “стару компанію”. За цих умов “оживають” відповідні асоціальні практики.

Корисним для з'ясування доповнюючих родинних практик є також досвід застосування моделювання неусвідомлюваної особистістю її сімейно-родової системи за методом Б. Хеллінгера. Цей метод дає змогу проаналізувати ці практики в парадигмі взаємозв'язку і взаємо-

зумовленості свідомих і несвідомих образів і виявити їх зв'язок із певними несвідомими динаміками сімейно-родової системи проблемної молоді.

Висновки. Отже, в дослідженні показано, що в сучасному інформаційному суспільстві трансформується традиція безпосередньої міжпоколінної спадковості у передачі життєвого досвіду від батьків до дітей, від дорослих до молоді, яка сприяє формуванню та поширенню асоціальних практик життєконструювання проблемної молоді, що потрібно враховувати у профілактичній роботі.

Визначено, що асоціальні практики конструюються за принципами суперечливої тотожності, суперечливої протилежності щодо родинних практик і що відбувається ескалація їх ефективності з метою отримання необхідної уваги і сприйняття з боку оточення.

З'ясовано такі функції асоціальних практик щодо забезпечення життєконструювання особистості, як програмність, компульсивність, циклічність, матричність. Серед найбільш поширених видів асоціальних практик визначено практики нехтування правовими і моральними нормами, практики насильства, вимагання, споживацтва, шахрайства, використання, уникнення відповідальності.

Література

1. Берн Е. Игры, в которые играют люди: психология человеческих взаимоотношений. Люди, которые играют в игры: Психология человеческой судьбы / Е. Берн; под общ. ред. М. С. Мацковского. – М. : Прогресс, 1988. – 400 с.
2. Вплив програм замісної підтримуючої терапії на криміногенну ситуацію у державі: [аналітичний звіт за результатами наук. дослідження] / О. М. Джужа, О. М. Стрільців, С. М. Дворяк, Б. П. Лазоренко; за ред. О. М. Джужі. – К., 2012. – 100 с.
3. Злочинність неповнолітніх: причини, наслідки та шляхи запобігання: навч. посіб. / С. І. Яковенко, Н. Ю. Максимова, Л. І. Мороз, Л. А. Мороз. – К. : Вид-во Паливода А. В., 2006. – 260 с.
4. Лазоренко Б.П. Проблемна молодь: шляхи самоздійснення / Б. П. Лазоренко. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 274 с.
5. Лазоренко Б. П. Асоціальні практики, соціально-психологічні механізми та несвідомі динаміки особистісного життєконструювання проблемної молоді / Б. П. Лазоренко // Наук. студ. із соц. та політ. психол.: Зб. статей / АПН України, Ін-т соц. та політ. психол.; редкол.: С. Д. Максименко, М. М. Слюсаревський та ін. – К. : Міленіум, 2012. – С. 110–118.
6. Титаренко Т. М. Особистісні практики конструювання життя: зміна фокусування / Т. М. Титаренко // Педагогічна і психологічна наука в Україні: зб. наук. праць: в 5 т. – Т. 2: Психологія, вікова фізіологія та дефектологія. – К. : Педагогічна думка, 2012.
7. Хеллінгер Б. Порядки любові: как жизнь и любовь удаются вместе / Б. Хеллінгер. – М. : Институт консультирования и системных решений. Психотерапия, 2007. – 348 с.

Лазоренко Б. П. Асоциальные практики жизнеконструирования проблемной молодежи в информационном обществе

Показана трансформация непосредственности межпоколенной передачи жизненного опыта в условиях информационного общества. Определены принципы формирования в этих условиях асоциальных практик проблемной молодежи: противоречивого тождества и противоположности, эскалации эффективности. Выяснены функции этих практик в жизнеконструировании личности: программность, цикличность, компульсивность, матричность. Определены асоциальные практики проблемной молодежи: пренебрежения, насилия, вымогательства, иждивенчества, мошенничества, использования и избегания.

Ключевые слова: информационное общество, проблемная молодежь, асоциальные практики, жизнеконструирование.

Lazorenko B. P. Asocial Practices of Problem Youth Life Planning in Knowledge Society

The article addresses the direct transformation of intergeneration experience exchange under the knowledge society. Determined have been the principles of formation of the problematic youth's asocial practices, i.e. contradictory identity and opposition, and effectiveness escalation. Discovered have been the functions of personal life planning practices. These functions are: programmatic, cyclical, compulsive and matrical. Determined have been the problematic youth's asocial practices: disregard, violence and blackmail, and dependency, swindle, exploitation and abience.

Key words: knowledge society, problematic youth, asocial practice, life planning.

© Лазоренко Б. П.

Ю. А. Чаусова

**МЕДІАПРОДУКЦІЯ ЯК ФАКТОР КОНСТРУЮВАННЯ
УЯВЛЕНЬ ЧЛЕНІВ ПОДРУЖЖЯ ПРО ШЛЮБ**

Виокремлено чотири групи медіапродукції: медіапродукція телебачення, музична, друкована, інтернет-медіапродукція. Визначено, що офіційний шлюб зображується в медіапродуктах як середовище надійності, відповідальності та піклування, а цивільні стосунки – як легкі, невимушені і романтичні. Установлено, що найбільш поширеними змістами сюжетів і, відповідно, уявленнями про сімейне життя в цивільному шлюбі є романтика, веселощі та яскраві емоції у стосунках, а в офіційних взаєминах – стабільність, підтримка і комфорт партнерів.

Ключові слова: медіапродукція, уявлення про шлюб, цивільні стосунки, офіційні стосунки, спільний наратив.

Проблема. Сучасний світ впевнено рухається вперед в інформаційному просторі, відкриває перед собою нові, раніш не враховані можливості в комунікації. Медіазасоби дедалі більше стають невід'ємною складовою життя особистості, проникають у всі його сфери,